

Tvåkönad

Maja Bondestam: *Tvåkönad: studier i den svenska hermafroditens historia*, Nya Doxa, Nora 2010 (295 sidor)

VAD ÄR KÖN? Hur bestäms kön och vem kan och har mandat att avgöra detta? Och hur hanteras könslig osäkerhet eller dubbelhet? Detta är intressanta och dagsaktuella frågor som i Maja Bondestams bok, *Tvåkönad: studier i den svenska hermafroditens historia*, skildras i ett idéhistoriskt perspektiv. Boken utgör därmed ett viktigt bidrag till en fördjupad förståelse av kön och dess varierade uttryck.

Bondestam argumenterar för att hermafroditen inte, såsom tidigare hävdats, var omöjlig som kategori i 1700- och 1800-talens kultur och vetenskap. En hermafroditisk könskategori var tänkbar i tidigmodern tid, till exempel sade sig Maria Johansdottir/Magnus Johansson år 1705 vara ”både man och kvinna och ändå mera på manssidan” (89). Förmodligen möjliggjordes denna föreställning av att det inte fanns någon enhetlig terminologi eller förklaringsmodell avseende innehållet i könsbegreppen och deras särskiljanden. Ett annat intressant exempel är det prästutlåtande som 1799 medgav en person att agera i båda könspositionerna då hen ansågs vara: ”till äktenskap ledig härifrån både såsom man och qvinna” (98).

En av bokens stora fördelar är att den idéhistoriska beskrivningen relateras till faktiska konsekvenser för konkreta personer, till exempel i berättelsen om en sjuttonårig flicka som 1914 uppsökte en läkare för att hon önskade bli förklarad som man, eftersom ”han/

hon saknade bröst, aldrig hade haft menstruation och dessutom kände begär efter kvinnor.” (178) En operation uppdagade en ”rudimentär livmoder och två mandelstora äggstockar” vilket innebar ett nekande av personens önskan att bli förklarad som man, i enlighet med den för tillfället rådande könskörtelteorin. Yttermera tragiskt förefaller personens öde vara, när det framkommer att teorin överges under 1920-talet, då yttre könstecken återigen blir vägledande, vilket betyder att ”en kvinna kunde till exempel äga testiklar men förbli kvinna i omvärldens ögon om hennes *hormonkön* ansågs vara kvinnligt” (228). I Bondestams redogörelse framkommer personliga konsekvenser av tankeströmningar och teorier kring kön tydligt och manar till eftertanke. Detta är särskilt intressant med tanke på dagens debatt om de olika villkor som ställs för att få tillstånd att juridiskt ändra könstillhörighet, varav det mest omstridda är kravet på sterilisering.

Boken behandlar den hermafroditiska könskategoriens innehållsrika historia i svensk förmodern tid, det vill säga från 1600-talet fram till mitten av 1900-talet. Ordet hermafrodit förekommer från och med 1600-talet, vilket därmed anger bokens historiska början. Bondestam använder begreppet hermafrodit som en figur som genom historien tillskrivits flera olika betydelser genom att befinna sig vid ”den gräns och det tomrum som antas erbjuda en tydlig distinktion mellan man och kvinna” (14). Bondestam beskriver användningen av begreppet hermafrodit som en benämning av ”dem vars kön på ett eller annat sätt har uppfattats som dubbelt, blandat, tvetydigt eller misstaget [...] ett svårplacerat tredje i en väletablerad dualistisk ordning” (15).

Genom att studera det hermafroditiska begreppet blottlägger Bondestam tidliga uppfattningar om kön och sexualitet. Hon anger två huvudsakliga medicinska paradigmer som båda går tillbaka

till antika traditioner, dels den hippokratisk-galenska traditionen där kön uppfattas som ett kontinuum mellan kvinnligt och manligt och dels den aristoteliska traditionen där kön uppfattas som två polära motsatser. Den hippokratisk-galenska traditionen ger större utrymme för möjlighet till könsvariation och var dominerande fram till 1600-talet. Denna paradigmskillnad är intressant i ett nutida perspektiv då den kan sägas motsvara en konflikt mellan transpolitiska perspektiv som erkänner möjligheten till könsvariation och ett nutida juridisk-medicinskt perspektiv som enbart medger två köns kategorier.

Vidare beskriver Bondestam historiska perspektivförskjutningar angående könsbegreppens innehåll. En sådan förskjutning är från synen på det hermafroditiska som innehållande en mytisk, upphöjd och själslig androgynitet (1600-talet) till en anatomisk, lägre värderad kroppslighet (1700-talet och framåt). Det var framförallt de rättsliga aspekterna av osäkerhet angående könstillhörighet som var i fokus under 1600- och 1700-talen. Frågor om vem som fick gifta sig med vem, grunderna för skilsmässa, arvsrätt och dylika frågeställningar aktualiserade behovet av att könsbestämma personer som var svårbestämbara. Den hermafroditiska figuren genomgår under 1700-talet en perspektivförskjutning från juridisk angelägenhet till medicinsk och vetenskaplig. En framväxande vetenskaplig strävan efter systematik under 1700-talet och förklaring av abnormaliteter innebar att hermafroditer blev föremål för vetenskapliga undersökningar och objektifierades under en "blickens granskande rationalitet" (52).

Under 1800-talet blir den hermafroditiska figuren alltmer en angelägenhet för läkare, vilket innebär en medikalisering av den hermafroditiska kroppen och identiteten. Bondestam beskriver hur detta hänger samman med två vetenskapliga upptäckter, dels köns-

Recension: Tvåkönad

kategoriernas gemensamma embryonala ursprung, dels könskörtlarnas betydelse för könsbestämningen av män och kvinnor (senare delen av 1800-talet). Alla kroppar antogs befinna sig på samma utvecklingsbiologiska skala och därmed i grunden vara naturliga, vilket innebar att alla människor antogs ha ett "sant" kön att upptäcka. Den gemensamma utvecklingsbiologiska skalan innebar därmed en samtidig normalisering och medikalisering av den hermafroditiska kategorin som nu erhöll en naturenlig status, på samma gång som dess könsliga utveckling ansågs vara ofullkomlig. Könsliga tvetydigheter uppfattades nu antingen som en sjukdom, missbildning, illusion, förklädnad eller bedrägeri. Vid denna tid förefaller den hermafroditiska kategorin inte längre vara möjlig som en personlig variation. Könskörtelteorin innebar att könet bestämdes utifrån förekomsten av könsspecifika könskörtlar, vilket medförde att detta endast kunde avgöras av experter, kunniga inom kirurgi. Könsbestämning blev på så vis en dold angelägenhet som enbart expertis hade inblick i.

Bondekastam argumenterar för en nära koppling mellan hermafroditbegreppet och sexualitetsbegreppet och att dessa snarare bör förstås i relation till varandra än som kontraster. Hon beskriver hur dessa termer historiskt sett har lånat mening av varandra. Den hermafroditiska kategorin har ibland kunnat legitimera äktenskap mellan kvinnor och också tjänat som förklaringsmodell för sexuell kärlek mellan kvinnor innan ett modernt sexualitetsbegrepp formulerades som innebar att könsligt begär inte med nödvändighet följer de könsliga organen. Den hermafroditiska kategorin förefaller därmed, i historisk tid, även ha betecknat den vida kategori som idag ofta beskrivs som hbtq-personer.

Bondekastams bok är mycket intressant läsning, och jag uppskattar särskilt beskrivningar av den historiskt sett relativt flexibla synen

på kön och hur det periodvis förefaller ha varit möjligt att leva som 'tvåkönad' person och att ingå i en 'tredje' hermafroditisk kategori. Svensk civilrätt räknade 1851 med tre kategorier, män, kvinnor och hermafroditer. Boken pekar därmed framåt, mot dagsaktuella transpolitiska diskussioner om möjligheten att bli erkänd i enlighet med en självupplevd könsidentitet utan krav på kroppsliga ingrepp eller anpassning till en av två kategorier i den rådande tvåkönsmodellen.

Bondestams resonemang kring Linnés mänskligt kodade könsbildspråk är särskilt intressant. Hennes vederläggning av tidigare forskning kring Linné är uppfriskande, men eventuellt missvisande. Bondestam hävdar att tidigare forskning felaktigt beskyllt Linnés botanik för att osynliggöra homosexualitet och könsvariation i naturen. Hon hävdar istället att Linné beskriver växters fortplantning med bilder lånade från "extravaganta, hermafroditiska, samkönade och polygama sammanslutningar" (68). Ett exempel är växtklassen som av Linné beskrivs som att "män och hustrur och ogifta sammanbor i åtskilda brudkammare. Hermafroditer och hankönade eller honkönade i samma art." (69) Hon menar också att detta bevisas genom att tjugo av de tjugofyra växtklasser Linné beskriver inte kan bestämmas som vare sig honor eller hanar. Upplýsningen är både relevant och intressant och möjligen är Linné orättfärdigt beskylld för att heteronormalisera naturen. Jag menar dock att det språk han använder fortfarande är heteronormativt laddat, på så vis att där finns en självklar ordning och uppdelning i hankönade, honkönade, hermafroditer, samkönade, gifta och ogifta (ett språkbruk som Bondestam själv faller in i när hon beskriver polygama och homosexuella föreningar som "extravaganta", 68). Vidare lämnas beskrivningar av könsvariation och sexualiteter i djurvärlden därhän, vilket jag menar hade varit både intressant och relevant.

Recension: Tvåkönad

Jag hade också önskat en diskussion om termen hermafroditism, vilket är en politiskt värdeladdad term som den intersexuella rörelsen har uppmärksammat för dess exotiserande och negativt laddade associationer till missbildning och freakshow. Denna sida av den hermafroditiska kategorins historia, där hermafroditer använts i kommersiella syften på cirkus och i dylika sammanhang, finns inte beskrivet i boken. Det föranleder mig att undra om den svenska hermafroditen varit förskonad från detta, eller om författaren har valt att koncentrera sig på andra sidor av historien? Jag hade önskat ett omnämnande av den svenska hermafroditens närvaro eller frånvaro i uppvisningssammanhang och en diskussion av användningen av begreppet hermafrodit.

Bokens stora behållning är frågan om könsvariationens möjligheter och begränsningar i ett historiskt perspektiv. Den intressanta frågan är vad som i olika tider avgör könsbestämningen och vem som har mandat att avgöra detta? Boken återger hur detta har skiftat genom historien. Idag finns möjlighet till könskorrigering utifrån personers självidentifiering. Det är dock en procedur som är omgärdad av kriterier och krav, där det i slutändan är experter av olika slag som avgör personens tillgång till korrigering och erkännande av självidentifierad könsidentitet. Möjligen finns det mycken lärdom att dra av historiens bitvis mer flexibla syn på möjligheterna till könsvariation och en modell för könsförståelse som utgår från tre köns kategorier.

ULRICA ENGDAHL